

s. 25-26, 49-50, 82-86; G. E. M. de Ste. Croix, *Christian Persecution, Martyrdom and Orthodoxy* (ed. M. Whitby – J. Streeter), Oxford 2006, s. 82-83, 88, 91-92, 106, 129-133, 153-164, 185-186, 204-228; *The Cambridge History of Christianity: Origins to Constantine* (ed. M. M. Mitchell – F. M. Young), Cambridge 2006, s. 373-374, 387-391, 472-473; *The Cambridge History of Christianity: Constantine to C. 600* (ed. A. Casiday – F. W. Norris), Cambridge 2007, s. 548-566, 691-725; *The Cambridge History of Christianity: Reform and Expansion 1500-1660* (ed. R. Po-Chia Hsia), Cambridge 2007, s. 180-200, 261-282; *The Blackwell Companion to Catholicism* (ed. J. J. Buckley v.dğr.), Malden 2007, s. 37, 161, 164, 169, 390; *The Blackwell Companion to Eastern Christianity* (ed. K. Parry), Malden 2007, s. 270, 272, 285, 393, 433-437, 444-446, 452; H. H. Ben-Sasson, “Kiddush ha-Shem and Hillul ha-Shem”, *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, XII, 139-145.



SALİME LEYLA GÜRKAN

ŞEHİD ALİ PAŞA

(ö. 1128/1716)

Osmanlı sadrazamı.

İznik gölü kenarında bulunan Sölöz köyünde doğdu. Öldüğünde otuz beş yaşında olduğu bilindiğine göre 1093 (1682) yılında dünyaya geldiği söylenebilir. Kaynaklarda Silâhdar ve Damad unvanlarıyla da anılır. Bazı Batı kaynaklarında geçen Cin lakabı muhtemelen Has Oda'da iken padişahı çeşitli hokkabazlıklar ve sihirbazlıklarla oyalamasından kaynaklanmıştır. Babası İstanbul'a gelerek bazı paşaların kethüdâliğinde bulunmuş olan Hacı Hüseyin (bazı kaynaklarda Hasan) Ağa'dır. Küçük yaşta II. Ahmed döneminin (1691-1695) sonlarında saraya girdi, Enderun'da Kiler Oda-sı'nda eğitim gördü ve bir sırada halife unvanını aldı. Çorlulu Ali Paşa'nın silâhdarlığı esnasında ona intisap etti ve II. Mustafa'ya takdim edilerek bu padişahın has kulları arasına katıldı. III. Ahmed'in cülûsundan sonra da durumunu korudu, Has Oda'da sırasıyla rikâbdar, çuhadar ve silâhdar oldu; dört yıl süreyle bu görevde kaldı. Bu sırada Has Oda nizamında değişiklikler yaptığı, Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendi ile baba-oğul gibi oldukları ve onun tesiriyle Bayramî-Melâmî şeyhi La'lîzâde Abdülbâki Efendi'ye intisap ettiği rivayet edilir (DİA, XXVII, 90-91).

1120'de (1708) III. Ahmed'in musahibi olan Ali Ağa, bir süre sonra padişahın kızı Fatma Sultan'la nikâhlandı (Rebiülevvel 1121 / Mayıs 1709) ve ikinci vezirlikle taltif edildi. Çok geçmeden rikâb-ı hümayun makamlığına getirilince nüfuzu daha da arttı, sadrazam tayinlerinde bile etkili hale geldi. O sırada sadrazamlık yapan Çorlulu

Ali Paşa'nın makamından azledilmesinde rol oynadı. Baltacı Mehmed Paşa kendisini padişahın yanından uzaklaştırmaya çalıştıysa da bunu başaramadı. Hoca İbrâhim Paşa'nın sadrazamlığa tayininde etkili oldu. Fakat sadrazamın kendisine karşı bir suikast tertibi içinde bulunduğunu öğrenince onu katletti; 1 Rebiülâhîr 1125 (27 Nisan 1713) tarihinde kendisi sadrazamlığa getirildi.

Sadrazamlıkta Ali Paşa'nın ilk icraatı, Prut Antlaşması'nın Rusya ve Lehistan'la ilgili bazı maddelerini açıklığa kavuşturmak ve Rusya'nın anlaşma şartlarına uymasını sağlamak oldu (Temmuz 1713). Selefleri gibi 1699 Karlofça Antlaşması ile kaybedilen yerleri geri alma siyaseti izledi. İlk hedefi ise Mora idi. Venedikliler'in Karlofça Antlaşması'na aykırı biçimde Akdeniz'deki Osmanlı ticaret gemilerini sürekli təcizleri, 1713'te hâmilik anlaşması yaptıkları Karadağlılar'ı Osmanlılar aleyhine kışkırtmaları ilişkileri gergin bir noktaya getirmişti. Ali Paşa, Venedik'e mektup göndererek bu devleti uyardıysa da sonuç alamadı ve sefer hazırlıklarına başladı. Bu arada Köprülüzâde Nûman Paşa, Venedikliler'in tahrikiyle ayaklanan Karadağlılar'ı yatıştırmıştı. Ancak kaçan bazı âsi Karadağlılar, Akdeniz'deki Osmanlı gemilerine saldırmıştı. Bu durum antlaşmanın bozulması olarak kabul edildi ve Venedik'e savaş açıldı. Avusturya'ya elçi gönderildi ve Rus savaşında olduğu gibi bu savaşta da tarafsız kalması istendi. Çok kısa sürede sefer hazırlıklarını tamamlayan ve daha ziyade müsâdere yoluyla pek çok kişinin mallarına el koyan Serdâriekrem Ali Paşa karadan, Kaptanıderyâ Canım Hoca Mehmed Paşa da otuz kalyon ve kırk kadirgadan meydana gelen donanma ile denizden Mora seferine çıktı. Kara ve deniz kuvvetleri Selânik'te buluştu. Sadrazam kumandasındaki kara ordusu ilk hamlede Mora Kasteli'ni alırken kaptanpaşa da İstendil ve EGINE (İğne) adalarını zaptetti. Gördüs (Korintos), Anabolu (Nauplion), Argos, İnebahtı ve Preveze'nin zaptından sonra Kuzey Mora'nın fethi tamamlandı. Ardından güneye hareket eden Ali Paşa Modon, Koron ve Navarin üzerine yürüdü, bunlardan sadece Modon'da Venedik direnişiyi karşılaştı, fakat kısa sürede Güney Mora'nın da fethini tamamladı. Ayrıca yarımada'nın doğu ucundaki Benefşe, Çuka ve Ayamavra adaları ile Bosna sınırındaki Bihke Kalesi geri alındı. Katolik Venedik'in malî ve dinî baskılarından bıkan Morali Rumlar, Osmanlı dönüşünden mem-

nun olmuşlardı. Bu arada halktan Venedik'e yardımda bulunanlar tenkil edildi, yurtlarından çıkarılanların yeniden iskânları yapıldı. Böylece civarındaki adalarla birlikte kısa sürede geri alınan Mora yarımadası Eğriboz sancağının ilâvesiyle eyalet haline getirildi. Tekrar tahriri yapılarak kalelere yeni muhafızlar ve bir defterdar tayin edilirken Mora fâtihî diye anılan Ali Paşa da Edirne'ye döndü (11 Kasım 1715). Bu zafer münasebetiyle Osmanzâde Ahmed Tâib bir kaside, Derviş Mûsâ da bir manzume yazdı.

Ali Paşa, Mora'nın geri alınmasıyla meselenin bitmediği kanaatindeydi. Zira Korfu adası ile Zadra, Venedik'in kontrolü altındaydı ve bu devletin donanmasına yataklık yapıyordu. Bu yüzden Kaptanıderyâ Canım Hoca Mehmed Paşa'nın telkinleriyle yeni bir seferin hazırlıklarına başlandı. Yapılan hazırlıklardan haberdar olan Venedikliler de Avusturya ile ittifak yaparak savaş hazırlıklarına girişmişti. Avusturya Başvekili Prens Eugen, Ali Paşa'ya gönderdiği mektupta Venedikliler'den alınan yerlerin iadesini ve zararlarının tazminini istiyor, barışın bozulabileceğini ifade ediyordu. Bunun üzerine Ali Paşa donanmayı Korfu'ya göndermeye, kendisi de Avusturya seferine çıkmaya karar verdi. Dâvud Paşa Kışlası'nda toplanan meşveret meclisinde böyle önemli seferler için daha büyük hazırlıklar yapılmasını öne süren mâzul Anadolu kazaskeri Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi gibi muhalifler susturuldu. Özellikle şeyhülislâmın sefer lehine verdiği fetvaya Anadolu kazaskerinin, “Arada kan dökülmeden sulhü bozmak nâ-meşrûdur” şeklindeki itirazına karşılık Ali Paşa, “İşte kâfir yakamıza yapıştı, artık nasıl sulh gözetilir?” diyerek onu Pravadî'ye sürdü.

100.000'i aşkın bir orduyla (2 Cemâzilevvel 1128 / 24 Nisan 1716), Avusturya seferine çıkan Serdâriekrem Ali Paşa, Belgrad'da yapılan istişare toplantısında Tımişvar tarafına gidilerek Avusturyalıların bu yöne doğru çekilmesi teklifini kabul etmedi. Rumeli Beylerbeyi Sarı Ahmed Paşa'nın telkiniyle Avusturya ordusunun beklediği Varadin tarafına gitmeyi emretti. Avusturya kuvvetlerinin mevcudu 64.000 kadardı. Belgrad Kalesi'nden alınan toplarla Osmanlı ordusu Zemun yakasına geçti. Ancak ordunun top ve mühimmat eksikliği vardı. Toplanan savaş meclisinde hemen hücumla geçilmesi öne sürüldüyse de Sarı Ahmed Paşa'nın ordunun yorgun olduğu yolundaki sözleriyle bu yapılmadı. Ertesi gün de Ahmed Paşa saldırıyı en-

gelleyp askeri siperlerde bekletti. Ordu-
nun önüne siperler kazılıp etrafı mühim-
mat arabalarıyla çevrildi. Ali Paşa, Avus-
turyalılar'ın harekete geçtiğini görünce
kethüdâsını Sarı Ahmed Paşa'ya gönde-
rerek durumu araştırdı. Avusturyalılar'ın
kaçtığı yolunda haberler gelince bir süre
daha oyalandı. Ali Paşa'nın reisülküttâb ve
kethüdâsının etkisi altında kaldığı, Münec-
cim La'lîzâde Abdülbâkî'nin hücum için be-
lirleyeceği eşref saatini beklediği de riva-
yet edilir. O gün karşılıklı top atışlarıyla ge-
tti, ertesi gün öğleye kadar süren asıl savaş
ağır yenilgiyle sonuçlandı. Sağ cenah ku-
mandanı Türk Ahmed Paşa'nın şehâdeti
üzerine askeri cesaretlendirmek isteyen
Ali Paşa at üstünde yalın kılıç hücumu ge-
çince bir kurşunla alnından vurularak öl-
dü (16 Şâban 1128 / 5 Ağustos 1716). O sı-
rada yanında kapıkulu süvarilerinden si-
pah ve silâhdarlarla gedikli zaîmlerden baş-
ka kimse kalmamıştı. Fındıklılı Silâhdar
Mehmed Ağa yanında kırk elli kadar iç
oğlanı, on kadar sakallı ağa ile yeniçeri ça-
dırlarının sonuna kadar at süren Ali Pa-
şa'nın, "Hani ocaklı, hani gedikli?" diye ba-
ğırınca, "Kendine yarar asker mi bıraktın,
işte şurada üç dört nefer ağa kaldı" cevabını
aldığını yazar. Ali Paşa'nın naaşı Def-
terdar Efendi'nin kiler arabasıyla Belgrad'a
götürülerek kale içindeki Kanûnî Sultan
Süleyman Camii hazîresine defnedildi. Yır-
mı üç yıl sonra Belgrad'ın geri alınması-
nın ardından üzerine türbe yapıldı. Fakat
Ali Paşa'nın kemiklerinin yetmiş yıl kadar
sonra Belgrad'ı ele geçiren Avusturyalılar
tarafından bir zafer nişanesi olarak Viyana'da
Hadersdorf ormanına götürüldüğü
nakledilir (Hammer, XIII, 313).

Üç buçuk yıl kadar sadrazamlık yapan
Ali Paşa, kaybedilen toprakların geri alın-
ması yolundaki faaliyetlerinin ilkinde ba-
şarılı olduğu halde ikincisinde yenilgiye uğ-
ramış ve yeni meselelerin ortaya çıkma-
sına zemin hazırlamıştır. Kendisini yakın-
dan tanıyan Fındıklılı Silâhdar Mehmed
Ağa, Ali Paşa'nın gururunun gençliğinden
kaynaklandığını, çevresindekilerden kap-
tanpaşanın, kethüdâsının ve defterdarın
etkisinde kaldığını, onların telkiniyle 1000'-
den fazla âyanı mal sevdasıyla katlettiğini
ve mallarına el koydurduğunu, Avus-
turya seferinin masraflarını bu şekilde
karşılama istediğini belirtir ve onu akıllı,
faziletli, âlim, cesur, merhametli, fakat za-
man zaman gaddar ve sert mizaçlı biri ola-
rak niteler. Ayrıca daha sarayda Has Oda'-
da iken sihre meraklı türlü hokkabazlık
gösterileri yapan, bununla birlikte yüzü
gülmez, kimseyle ahbaplık etmez, hasta-

lıklı bir genç olarak tanındığını bildirir. III.
Ahmed'in gözüne de yine bu sihir kabili-
yeti sayesinde girdiğini yazar. Diğer kay-
naklarda adaletli ve dürüst olduğu, israf-
tan hoşlanmadığı, güzel konuştuğu, çok
kitap okuduğu kaydedilen Ali Paşa'nın si-
lâhdarlığı zamanında saray masraflarını
kısıtlı, yüksek rütbeli tayinlerde sadraza-
ma verilmesi mûtat hediyeleri yasakla-
dığı ifade edilir. Sadrazamlığı döneminde
merkezde olumlu icraat ve ıslahatlarda
bulunmuştur. Para karşılığı ilmî rütbele-
rin verilmesini, küçük yaşta müderris ta-
yinlerini yasaklamış, tayinlerde her işin er-
babını seçmeye özen göstermiştir. Fer-
manlar gönderterek Mısır'da Afrikalı kö-
lelerin hadım edilmeleri geleneğini kaldı-
rmıştır. Âdet-i ağnâm vergisini mâlikâne
sisteminden çıkarmış ve mukâataaların mâ-
likâne şeklinde değil iltizam olarak tevcihi
usulünü geri getirmiştir. Muhasebe def-
terlerini inceleyerek yapılan suistimalleri
tesbit ettirmiş ve kayıtları yenilemiştir.
Bu arada, öteden beri Dârüssaâde ağala-
rının nezâretinde olan Haremeyn evkafını
Evkaf Muhasebesi adıyla yeniden teşki-
lâtlandırmıştır. Gedikli zeâmet teşkilâtını
ıslah etmiş, devletin gelir gider defterleri-
ni günü gününe tutturmuş, her ayın so-
nunda aylık defterine geçirterek yıldan yı-
la muhasebesini yaptırmıştır. Bu sayede
vefatından sonra yirmi otuz yıllık hesaplara
bir günde görülmesinin mümkün ola-
bildiği belirtilir (Tayyarzâde Atâ Bey, II,
99). Kabiliyetli kişileri himaye edip yetiş-
melerini sağlamaya çalışan Ali Paşa dö-
nemin ilim ve mârifet erbabını çevresine
toplama, bunlardan Defterdar Sarı Meh-
med Paşa'ya hazırlattığı *Ta'limâtname*'-
sinde devlet memurlarının uyması gere-
ken kuralları belirlemiştir. Özenle topladı-
ğı kitaplarını İstanbul'da Şehzade Camii
yanındaki konağının taş odasını kütüphane
haline getirerek buraya koydurmuş (bk.
ŞEHİD ALİ PAŞA KÜTÜPHANESİ), İstan-
bul'da Üskübî mahallesinde ve Kuzgun-
cuk'taki yalısında da kütüphaneler teşkil
etmiştir. Ülke dışına kitap ihracını yasak-
lamış, daha önce medrese haline getirilen,
fakat yanmış olan Galata Sarayı Mektebi'ni

tamir ettirerek tekrar Enderun'a hazırlık
mektebi yapmıştır. Şefik Mehmed Efen-
di'yi ve ardından Râşid Mehmed'i vak'a-
nûvislik görevine getirmiş, Nâbî'nin mek-
tuplarını tezkirecisi Habeşizâde Abdür-
rahim Çelebi'ye toplatmıştır. Kendisine su-
nulan Arapça, Farsça ve Türkçe arz, kasi-
de ve tarihler Edirne'de maiyetinde bulu-
nan Mustafa Sâmî Bey tarafından bir ara-
ya getirilmiştir. İnşâsının güzel olduğu be-
lirtilen Ali Paşa'nın bir divançe teşkil ede-
cek kadar şiirlerinin bulunduğu, fakat şi-
iri pek önemsemediğinden bunları kayıt
altına aldırmadığı nakledilir. Ali Paşa do-
ğum yeri olan Sölöz'de bir cami, geri alın-
masından sonra Anabolu'da bir cami ve
medrese inşa ettirmiştir. İstanbul'da Ay-
vansaray'da Çınarlıçeşme Mescidi'ni, bu ci-
vardaki Ebû Zer-i Gıfârî Mescidi'ni ve ta-
vanı açık makam kabrini de yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 114, s. 122-125, 129; nr. 120, s. 53-54, 285, 288; nr. 125, s. 1, 144; nr. 160, s. 21; TSMA, nr. E 2200, 2208, 8072; Silâhdar, *Nusretname: Tahlil ve Metin* (haz. Mehmet Topal, doktora tezi, 2001), s. 712, 714-716, 725, 728, 729, 732, 743, 745, 775, 776, 784 vd., 821 vd., 825-836, 838 vd., 840, 846 vd., 856 vd., 864-865; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II-III, 438-439, 689; Râşid, *Tarih*, III, 124, 130, 262 vd., 270-281, 285, 348, 350-353; IV, 5-6, 8-9, 22, 24-26, 34, 40 vd., 47-51, 52-56, 64, 85, 94, 97, 100-101, 111, 126-127, 130, 136 vd., 145-148, 154 vd., 163-164, 169, 170, 175-177, 180-181, 186, 196, 210, 227, 238, 254 vd., 264 vd., 283-285; a.mlf., *Fetihname-i Cezire-i Mora*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3655/4; Dilâverzâde Ömer, *Zeyl-i Hadikatü'l-vüzerâ* (*Hadikatü'l-vüzerâ* içinde), s. 19-24; M. de Bonnac, *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople* (ed. Ch. Schefer), Paris 1894, tür.yer.; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 113-114; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 72-73, 113; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin - Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 24, 32, 82, 135; Hammer, *HEO*, XIII, 262-314; Zinkeisen, *Geschichte*, V, 321 vd.; B. Brue, *Journal de la campagne que le grand vesir Ali Pacha a faite en 1715 pour la conquête de la Morée* (ed. A. Dumont), Paris 1870; Tayyarzâde Atâ Bey, *Tarih*, İstanbul 1293, II, 84-100; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 300-305; Ahmed Refik [Altınay], *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1988, s. 56-59; N. Joraga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, IV, 271-285, 303, 308; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, İstanbul 2008, s. 185, 186-190, 194; Mehmed Galib, "Ta'limât-ı Şehid Ali Paşa", *TOEM*, I/3 (1326), s. 137-149; Remzi, "Belgrad'da Damad Ali Paşa Türbesi", a.e., VII/39 (1332), s. 189-192; Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa'ya İfade Edilen Talimatnameye Dair", *TED*, sy. 12 (1982), s. 191-200; M. Cavid Baysun, "Ali Paşa", *İA*, I, 328-330; R. Mantran, "Ali Paşa Dâmâd", *Eİ²* (İng.), I, 395; Nihat Azamat, "La'lîzâde Abdülbâkî", *DA*, XXVII, 90-91.



ABDÜLKADİR ÖZCAN



Şehid
Ali Paşa'nın
vakıf
mührü